

Jaume Busquets i les pervivències islàmiques a Mallorca

GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY

Resumen

A partir de dos estudios del profesor Jaume Busquets Mulet basados en el desciframiento de una característica expresión mallorquina; *per la fat i fat que la mia mare m'ha encomanat*, presente en la rondallística mallorquina se incide en la idea de una transmisión vía femenina de ciertos elementos criptoislámicos en la Mallorca posterior a la conquista de Jaime I.

Palabras clave: Islam, rondallística, *fat i fat*, *fatiha* coránica

Abstract

Starting from two studies by professor Jaume Busquets Mulet on the deciphering of the expression “*per la fat i fat que la mia mare m'ha encomanat*”, characteristic of Majorcan story-telling tradition, the article points out the transmission, by women, of certain cryptoislamic elements in Majorca after the conquest of the island by King James I.

Palabras clave: Islam, rondallística, *fat i fat*, *fatiha* coránica

Jaume Busquets i Mulet (Palma, 1898-1971) en vida fou un capdavanter en el camp de la investigació del passat islàmic de les nostres illes Balears i, dins els arabistes mallorquins, el primer que prestà atenció als segles en els que Mallorca fou Mayūrqa i l'àrab la llengua dels nostres avantpassats.

Si accedim a les fites, esquivades fites de les enciclopèdies poques coses podem saber de la seva trajectòria investigadora i de la seva projecció envers una cultura, una llengua, una religió que foren nostres i que el pas dels fets històrics aconsellaren, tal vegada a la força, oblidar-les radicalment.

D'aquesta manera la imatge més fidel, encara que dins la típica fredor de les relacions esquemàtiques d'aquest tipus de textos informatius, són les paraules de la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* les que ens fan saber el següent:

Busquets Mulet, Jaume (Palma 1898-1971). Arabista, filòleg i historiador. Amplià estudis a Cambridge i fou catedràtic d'àrab vulgar a l'Escola de Comerç i a l'Estudi General Lul·lià de Palma. Exerci també com a professor mercantil i d'interventor als ajuntaments de Lluçmajor i de Palma, fou autor de Curs pràctic d'ortografia i elements de gramàtica catalana (1931, 1968), Gramàtica elemental de la llengua àrabe i Textos para el estudio del àrabe marroquí. També recollí contes populars al Marroc. Edità el text llatí (1951) i àrab (1953, 1954) del Llibre del repartiment. Estudià les pervivències lingüístiques i ètniques de la dominació islàmica a Mallorca, així com alguns

vestigis arqueològics de la mateixa època (làpides sepulcral, artesonat d'Alfàbia). Postumament es publicà la seva síntesi Mallorca musulmana (1973) a la Historia de Mallorca a cura de Josep Mascaró Pasarius. Deixà inèdit un diccionari àrab castellà.

La seva tasca en el camp de la historiografia d'època islàmica a Mallorca és d'importància cabdal, encara que no sempre les seves aportacions hagin tengut ressò en investigadors posteriors. Destaca l'edició del Repartiment àrab, que posà a l'abast dels investigadors una documentació fins aleshores gairebé inaccessible.

Un caire completament oposat és la recordança que el seu bon amic Miquel Villalonga deixà a les planes de la seva *Autobiografia*. Són paraules que traspuen una cordial relació d'amistat i companyonia que, endemés, suposa una fidel etopeia de la figura de Jaume Busquets que era la coneguda i habitual per aquells que desconeixien el món interior del professor, les seves dèries i neures, juntament amb l'afany de passar despercebut a la manera *de aquellos sabios que en el mundo han sido*, com els definia Calderón de la Barca. Miquel Villalonga en una de les planes més delicioses de aquella meravella on la societat mallorquina d'entre guerres, viu feliç i resignada, contenta i satisfeta, abans de la gran desfeta de 1936, descriu la figura de Jaume Busquets així:

Como segundo término de aquellas veladas, surge en mi recuerdo la figura de Jaime Busquets, un poco esfumada, a fuer de discreta. Formaba parte del Consejo de Redacción de «La Nostra Terra»; era regionalista y pertenecía teóricamente al grupo de nuestros «enemigos». Había vivido en Inglaterra. Era metódico y honrado en sus sentimientos. Era pulcro en sus costumbres. Gran partidario de la gramática y de la meteorología. Sus relojes marcaban siempre la hora exacta. Sus estilográficas funcionaban impecablemente. Respecto a sus inquietudes, caso de tenerlas, no las dejaba traslucir jamás. También a él, pasados los años y ocurridas tantas cosas, dirijo desde la lejanía del Tiempo y de la Catástrofe una redondilla de nostalgia:

*¡Qué buen Fernando Alameda
hiciste en «Mis Giacomini»!
Que entienda eso quien pueda,
«et nunc erudimini ...»*

Que quedi ben clar que tan sols són els grans escriptors els que poden deixar semblances de la categoria d'aquestes paraules que descriuen una figura que *a fuer de discreta*, passaren pel món sense molestar a ningú, tancats dins el seu món i dedicats a una feina positiva i profitosa que ens ha ensenyat moltes, moltes coses.

En el present treball no es tracta de puntualitzar sobre l'activitat cultural del professor Busquets. En diferents ocasions he tractat el tema, de manera que ara, tan sols intent glossar una intervenció peculiar en el camp de l'etnologia nostrada que és, tal volta, l'aspecte més desconegut dels seus treballs. L'escrit en qüestió, sota el títol de "Una reminiscència musulmana en la rondallística mallorquina", fou publicat a la revista *La Nostra Terra* al número extraordinari dedicat a commemorar el VIIè centenari de la conquesta de Mallorca per Jaume I.¹

¹ Jaume BUSQUETS MULET: "Una reminiscència musulmana en la rondallística mallorquina", *La Nostra Terra*, 24, Palma, 1929, 533-534. (Reedició de l'Institut d'Estudis Baleàrics, 2009).

La Nostra Terra a més d'una curta durada, fou una víctima més de les represàlies post guerra civil i per tant en els anys quaranta del passat segle mantingué un complet ostracisme que impedí a molts de nosaltres accedir a les seves planes per assaciar-nos dels sabers que dormien als pocs penestates, particulars tots ells, que encara guardaven aquella col·lecció.

Posteriorment, l'any 1974, i per tant obra pòstuma que Busquets no va poder gaudir, la versió castellana era publicada en el primer volum de l'Homenatge lliurat al pare Federico María Pareja de la Companyia de Jesús.² El *padre* Pareja, gran amic de Busquets, fou el creador de la biblioteca que porta el seu nom adscrita a l'*Instituto Hispano-árabe de Cultura* (fundat l'any 1955), avui conegut com *Agencia Española de Cooperación Internacional* que ha mantingut l'edició de la revista *Awraq*, des de 1984 amb l'afegitó de *yadida* (nova) i la *Biblioteca F. M. Pareja* que conserva la categoria bibliogràfica excepcional que va saber impartir des dels seus orígens el seu creador.

Els dos treballs de caire etnològic de Jaume Busquets han passat desapercebuts tant el text català de *La Nostra Terra* com el resum i noves aportacions publicat a *Orientalia Hispanica*. Ni tan sols la reimpressió del primer com a complement de la biografia del professor Busquets a la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* va tenir ressò i les seves precisions passaren per malla en autors que, posteriorment, s'han preocupat pel desenrotllament del període islàmic balear i per les ulteriors pervivències d'aquella remota època fins als nostres dies.

La reedició comparada d'ambdós textos consider que és una tasca indefugible, no tan sols per deixar a Busquets Mulet en el lloc que li correspon entre els darrers historiadors arabistes mallorquins que des de finals del segle XIX es preocuparen i ens preocupam per l'assumpte, sinó també per l'aguda intuïció de Busquets que a causa del seu tarannà tímid i esquiu passà entre els seus contemporanis com un element estrany.

En ocasions anteriors he glossat la figura del professor Busquets Mulet amb aquestes paraules:

Busquets aparte la impecable versión del códex s/n de l'Arxiu del Regne de Mallorca, sobre la que me extenderé mas adelante, nos dejó una Historia del Islam en Mallorca y una serie de artículos sobre pervivencias ancestrales en la cultura popular isleña, pues dentro de su modestia, exacerbada per un caracter esquivo que rehuía contactos con el mundo ajeno a sus intereses, sus acotaciones derivan de una acusada visión de los hechos y una interpretación muy de acuerdo con el sentido común, Interesa destacar sus incursiones sobre epigrafía funeraria árabe localizada en ambientes rurales de la Isla y estas pervivencias etnológicas que he indicado. Como en tantas ocasiones similares falta un estudio en profundidad sobre su persona y su obra.³

No es tracta ara de salvar, d'una vegada per totes, la mancança de tal estudi, sinó d'oferir ambdós treballs acompanyats dels comentaris de caire històric que les paraules de Busquets m'han inspirat. El propi Busquets dins el seu tarannà, obvià sempre la polèmica i

² Jaime BUSQUETS MULET: "La *fātiḥa*, en los cuentos populares baleáricos", *Orientalia Hispanica sive studia F. M. Pareja octogenario dicata*, Leiden, 1974, Vil I, 1, 155-157.

³ Guillem ROSSELLÓ BORDOY: *El Islam en las Islas Baleares. Mallorca musulmana según la Remembrança ... de Nuno Sanç y el Repartiment ... de Mallorca*, Mallorca, 2007, 18.

davant evidències lingüístiques que podien suscitar controvèrsia preferí sempre, refusar el debat. Honesta positura, sens dubte, emperò que ha amagat moltes coses que haurien estat profitoses i, a més, útils i imprescindibles per als investigadors que hem seguit les seves petjades.

A continuació segueixen els dos textos, català i castellà, reproduïts tal com es publicaren. Una lectura prèvia la consider precisa abans de completar l'argumentació de Busquets sobre la frase motiu dels dos treballs per després afegir-hi les interpretacions que al seu treball consider oportú fer-hi.

Una reminiscència musulmana en la rondallística mallorquina

Dins les rondalles populars mallorquines apareix sovint una curiosa fórmula d'encantament que fins ara no ha merescut, que jo sapiga, la deguda atenció dels nostres folkloristes. Es tracta, com veurem després, d'una reminiscència netament musulmana, i possiblement d'una mostra de la influència de certes pràctiques d'esperit musulmà en la psicologia mallorquina dels primers segles de la Conquesta.

Aquesta fórmula màgica, que precedeix sempre a l'enunciació del prodigi que amb ella es vol obrar, és segons l'he sentida de boca del poble, la següent: *Per la fat i fat que la mia mare m'ha comanat, i un punt més, que lo que ara diré sia ver i veritat.*

Altres interessants fórmules d'encantament es troben dins la nostra rondallística, com la de *Val Déu i aliga* (el resultat de la qual és sempre una metamòrfosi) i la curiosíssima, probablement corrupció d'uns mots àrabs, de *Mar i món, obri* (o *tanca*) *bitzoc* (que correspon a la castellana de *Sésamo òbrete* i té la virtut d'obrir o tancar un lloc secret). L'abast de la fórmula que comentam és major i més general, i amb ella es pot obrar qualsevol prodigi.

Tal com s'han interpretat i escrit fins ara els primers mots d'aquesta fórmula, el seu sentit és obscur. La presència de l'article femení *la* davant els mots *fat i fat* sembla, a primera vista, una anomalia, i és tal volta per aquesta raó que en alguns textos de les rondalles (Vegi's, entre altres, dins les "Rondaies Mallorquines" de Mn. Antoni Mª Alcover, la d' "El Castell d'iràs i no tornaràs") apareix suprimit aquest article, quedant reduïda la fórmula a *Per fat i fat que la mia mare m'ha comanat, etc.*, o convertits els mots decididament en masculins, després d'introduir-s'hi els adjectius *bo* i *mal*: *Pel bon fat i pel mal fat que la mia mare m'ha comanat, etc.*, però amb aquestes modificacions la claretat de l'expressió no hi guanya gaire, anc que es doni al verb *comanar* el sentit d' *encomanar* o *contagiar*, i al mot *fat* la significació de *sort* o *destí*.

Com és possible, doncs, que s'anteposi l'article femení *la* a dos mots masculins per l'aspecte, repetits inútilment?

L'explicació és senzilla. No es tracta de dos mots masculins, sinó d'un sol mot femení: la *Fatīfat*. I la *Fatīfat* (*al-Fātiḥat*, amb la conversió de la *ḥ* en *f*) és el nom de la primera *sūra* o capítol de l'Alcorà que comença amb les paraules *Bism illā-hi ar-raḥmān ar-raḥīm* (En nom d' Allāh clement i misericordiós). La conversió de la *ḥ* en

f en els mots d'origen àrab és normal en el nostre idioma, com es pot veure pels següents exemples: *albufera* (de *al-buḥayra*), *cadaf* (de *qadaḥ*), *rafal* (de *raḥal*), *tafona* (de *taḥīna*), etc.

Modificada com cal l'ortografia dels dos mots obscurs, el sentit de la fórmula apareix claríssim: *Per la Fatifat* (així és, per la virtut de la primera *sūra* de l'Alcorà anomenada *al-Fātiḥat*) *que la mia mare m'ha comanat* (que la meua mare m'ha *encomanat* o ensenyat *secretament*, com es fa amb certes oracions de preteses virtuts curatives), *i un punt més* (que jo he après pel meu compte), *que lo que ara diré sia ver i veritat ...*

Els musulmans atribueixen una gran virtut a les *sūres* de l'Alcorà, i d'una manera especial a la dita *al-Fātiḥat*, que és la primera de totes. Segons Ibn 'Abbās (citada a l'obra de màgia *Šams al-Ma'āriḥ al-kubrā*, d'Aḥmad ibn 'Alī al-Bunnī, que dedica tot un capítol a l'estudi dels secrets i propietats màgiques d'aquesta *sūra*) "tota cosa té un fonament: el fonament de l'Alcorà és *al-Fātiḥat*, i el de *al-Fātiḥat*, les paraules amb les quals comença".

És curiós veure de quina manera l'oració fonamental de la religió musulmana ha seguit invocant-se, a través dels segles, dins les nostres rondalles populars.⁴

La *Fātiḥa* en los cuentos populares baleáricos

En un articulito que publiqué en 1929 en la revista mallorquina (hoy desaparecida) *La Nostra Terra* titulado "Una reminiscència musulmana a la rondallística mallorquina", hacía notar que en los cuentos populares mallorquines era frecuente la siguiente fórmula de encantamiento, usada especialmente por las hadas (*fades*) al querer obrar algun prodigio:

Per la fat i fat
que la mia mare m'ha comanat (o *encomanat*),
i un punt més,
que lo que ara diré sia ver i veritat.

(Por la *fat* y *fat*
 que mi madre me ha transmitido,
 y un punto más,
 que lo que ahora diré sea verdadero y verdad).

Traduzco *comanat* o *encomanat* por "transmitido" (aunque ordinariamente significan "encargado" y "encomendado"), porque todavía se usa la expresión *malaltia encomanadissa* en el sentido de enfermedad contagiosa o que se

⁴ Jaume BUSQUETS MULET: "Una reminiscència musulmana en la rondallística mallorquina", *La nostra terra*, 24, Palma, 1929, 533-534.

transmite. Daba por sentado en el referido artículo que las palabras *fat* y *fat* nada tenían que ver con el *fat* (hado), que es palabra masculina, a pesar de que en las *Rondaies mallorquines* (Cuentos populares mallorquines) de Jordi des Recó (seudónimo del infatigable filólogo Mossèn Antonio María Alcover), el artículo femenino *la* queda suprimido :

Per fat i fat, o bien se usa una fórmula completamente diferente : *Del bon fat i del mal fat, que la mia mare m'ha comanat*, etc. (Del buen hado y del mal hado que mi madre me ha transmitido, etc.).

Según mi parecer, en la fórmula mágica transcrita al principio, que es la que yo había oído en mi infancia, las tres palabras *fat i fat* constituían una sola : la *.fatifat*. o sea el nombre de la primera azora del Corán (*al-fātiḥa*) con conversión normal de la ḥā' en *f*. El sentido de la citada fórmula sería entonces :

Por [la virtud de] la *fātiḥa*
que mi madre me ha transmitido,
y un punto más [que yo he aprendido por mi cuenta],
que lo que voy a decir se cumpla.

La conservación de la *tā' marbūta* final de *fātiḥa*, podría ofrecer alguna dificultad, puesto que ordinariamente desaparece en la pronunciación.

El gran folklorista catalán Joan Amades, que se hace eco de mi suposición en el prólogo de su extensa obra *Folklore de Catalunya*,⁵ dice que él no ha encontrado viva en Cataluña esta fórmula mágica, y transcribe únicamente la que sigue, tomada de la página 48 del *Llibre de la Infantesa* del folklorista catalán Thos:

Per fat i fat
que ma mare m' ha comanat,
i tres punts més,
lo que diré sia tot ver i veritat.
(Por *fat* y *fat*
que mi madre me ha transmitido,
y tres puntos más,
lo que diré
sea todo verdadero y verdad)-

La supresión del artículo femenino *la* en la versión anterior, coincidente en general con la usada con más frecuencia en las *Rondaies mallorquines* de Mn. Antonio Mª Alcover, me hizo dudar de la exactitud de la mía, aunque de todos modos el suponer que *fat* significaba "hado" me parecía carecer de sentido. ¿La habría yo oído mal en mi infancia? Tenía el convencimiento de recordarla bien, pero

⁵ Barcelona, Editorial Selecta, 1950, tomo 1, página 90.

⁶ Jaume BUSQUETS MULET: "La fatiha en los cuentos populares baleáricos", *Orientalia hispanica sive studia F. M. Pareja octogenario dicata*, Leiden, W. J. Brill, 1974, I, 1, 155-157].

podia equivocar-me.

Felizmente, un buen amigo mío ibicenco, Juan Castelló Guasch, escritor, editor e impresor al mismo tiempo, publicó en 1952 su primer libro de *Rondaies eivissenques* (Cuentos populares de Ibiza o ibicencos), y en el cuento titulado "*Es geperut i ses fades*" (El jorobado y las hadas), página 72, la fórmula de encantamiento, con el artículo femenino antepuesto, reaparece por dos veces. Una de la hadas del cuento dice al jorobado:

Per la fat i fa [sic]
que ma mare m' ha donat
i ma germana m' ha encomenat,
que descompareixque es teu gep.
 (Por la *fat* y *fa*
 que mi madre me ha dado
 y mi hermana me ha transmitido,
 que desaparezca tu joroba.)

Otra hada dice lo mismo, para que se llene de doblas de oro la espuerta que llevaba vacía el jorobado.

Creo que con esta versión ibicenca queda reforzada mi suposición primitiva de que la *fatifat* (o la *fatifā*) de los cuentos populares baleáricos, es el nombre árabe de la primera azora del Corán y por tanto una interesante reminiscencia musulmana.⁶

El punt de partida de l'argumentació és la frase que trobam a la rondalística mallorquina: *per la fat i fat que la mia mare m'ha comanat i un punt més que el que ara diré sia ver i veritat*, juntament amb les seves variants, així com la comprovació que Busquets va tenir a l'abast gràcies a la frase recollida a Eivissa per Joan Castelló Guasch l'any 1952. No cal dir que l'acceptació per Joan Amades de la interpretació de Busquets ja és una confirmació prèvia, publicada l'any 1950, de la idoneïtat de la proposta de Busquets.

Les variants sorgides de la masculinització dels mots *fat* i *fat* són producte de la pervivència de la frase al llarg dels temps. És a dir generada per deformació de l'element original (*al-fātiḥa* = obertura) que no sols ha perdut el seu valor primari (inici de la primera sūra de l'Alcorà que recull en un sol mot l'eulogia *en nom d'Allāh clement i misericordiós*). La paraula *fatiḥa*, per un musulmà, té un significat precís que per un infidel no té sentit, més quan fonèticament el mot ha patit una deformació per la qual la lletra *ḥā'* àrab en llengua romanç s'ha convertit en *efa* catalana i es redueix a *fatifā* i d'aquí passa a ser *fat i fat*, on el mot *fat* té una interpretació perfectament comprensible pels catalanoparlants per assimilació amb el *fatum* (= vaticini, oracle, destí, fat) llatí que sí té un significat i permet, a la llarga, la conversió en les variants també registrades.

En aquest sentit l'argumentació de Busquets és la correcta i les variants recollides, fins i tot els canvis de significat, on el *fatum* llatí tindrà una prevalència molt positiva entren, sense problemes, dins el procés lògic de transformació de la llengua. Com es pot

veure la contarella eivissenca ja aporta un component màgic que defuig per complet del significat originari de l'expressió. Per la fàtifat! és un jurament, que sacralitza el que dirà la persona que ha rebut tal missatge per boca de la mare, mare que transmet l'expressió sacra perquè sabia el seu significat primari, imprescindible per donar verosimilitud a l'expressió o al discurs. Les intrusions màgiques no són més que deformacions, lògiques, sens dubte, dins una comunitat on les tradicions islàmiques ja no tenien raó de ser, i que es generaren posteriorment.

Per a mí la llicó històrica deriva precisament del camí que ha fet possible que la frase hagi arribat fins a nosaltres i per tant la importància queda establerta a partir de la frase *que la mia mare m'ha comanat*. És a dir el vehicle que ha donat a conèixer la frase és la mare. No de bades Ramon Llull escollí el nom Aloma (*al-umm* = la mare) per designar la mare de Blaquerna, la mare per antonomàssia. Comanat, com molt bé apunta Busquets, es pot traduir per encomenar (*encomendar* en castellà, transmetre, traspassar, confiar, lliurar en català) L'altra versió aportada: contagiari, rau dins els possibles significats, emperó en el català de Mallorca és mot més efectiu en altres mesters agrícoles o mèdics que defugen de la funció exacte de la comanda feta per la mare. No apunta Busquets la possibilitat de traduir per ensenyar, donar a conèixer, fer una comanda especial a l'hora de fer un jurament, una afirmació peremptòria que demostrí que el que s'expressarà després ha de ser ver i veritat.

En aquest cas la presència de la mare és essencial, com en tantes, tantíssimes altres coses. I la pregunta, de cop i resposta, esdevé per què la mare ensenya, comana, una dita tan important apel·lant a la *fātiḥa*? Símbol sagrat del musulmà que té l'obligació d'iniciar amb dita *fātiḥa* tots els seus escrits, sien privats, sien oficials, testimonis, juraments, promeses i tot acte que ha de tenir com a suport la *fātiḥa* corànica.

Ara bé quines proves tenim de l'existència d'una cadena transmissora de costums islàmics dins una societat cristiana? Societat que ha mantingut uns trets racistes que encara ara no s'han esborrat del tot. Recordem el pamflet inquisitorial amb el qual mossèn Alcover solia defensar les seves idees integristes a principis del segle passat. És un text aleccionador que en altres ocasions he reproduït i que, en el fons, encara els seus efectes no s'han esvaït del tot:

*Era possible que aquells pobladors cristians, procedents de Catalunya, de Narbona, de Montpeller, de Marsella, se volguessen casar ells ni llurs fills ab sarraines d'aquí ni volguessen donar en matrimoni llurs filles an els sarrains balears? No he d'insistir en la absurditat de tal entremesclament de la nissaga musulmica vençuda ab la nissaga cristiana vencedora. Se concep que la nissaga vencedora deixàs la seua llengua per la llengua de la nissaga vençuda? Hi ha negú que pugà sostenir tal barbaritat?*⁷

Les barbaritats històriques que mossèn Alcover acostumava acompanyar els seus sermons proselitistes tan sols, avui, produeixen ganes de riure i les desmesures integristes que el caracteritzaven han quedat pal·liades per la importància de la seva tasca

⁷ Antoni Maria ALCOVER: "La llengua que parlen ara les Illes Balears procedeix dels muzaràbichs de tals illes, o dels pobladors catalans que hi dugué lo rey En Jaume I?", *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, XIV, Ciutat de Mallorca, 1924-1925, 17.

filològica, emperò no deixen d'ésser il·lustratives d'un antisemitisme islàmic que encara en gran part es manté amb certa virulència, almenys verbal.

El que sí queda clar, tant si seguim el testimoni dels vençuts com la documentació generada pels vencedors, és que la venda de musulmans d'ambdós sexes fou una realitat i, matrimoni o fora matrimoni, la mare musulmana encomanaria fets i costums islàmics a llurs fills, fossin musulmans o cristianitzats a la força, emprant com a suport la *fātiḥa*, símbol del criptoislamisme latent dins la població esclavitzada encara que fos purament residual.

Per donar suport a aquesta proposta que Busquets no gosà fer, alguns testimonis permeten apuntar que tal cosa no fou una simple casualitat.

Ibn 'Amīra al *Kitāb Tārīḥ Mayūrqa* afirma, en descriure la mort del valí Abū Yaḥya després de la conquesta de Madīna Mayūrqa:

Va mantenir [Abū Yaḥya] un comportament que assolí altes cotes d'extraordinari en aquesta qüestió, de manera que aquells que el veren pogueren exaltar la bella paciència amb què ho havia suportat tot. Morí sota el suplici i es reuní amb Aquell que té a la vora l'arquetipus del Llibre. El rei dels rīm va permetre a la família que el rentassin i sepultassin i els comunicà que tot el que havia passat no s'havia fet sota el seu vistiplau i per ordre seva. Escollí d'entre les filles del valí qui va voler. La resta de la família patí el mateix captiveri que els altres presoners.⁸

Poc abans del traspàs d'Abū Yaḥya, al darrer bastió de resistència de Madīna Mayūrqa, el castell de l'Almudaina havia succeït el següent:

La fortalesa tancà portes amb tota la gent que hi havia allà dins, tot esperant que no se'ls aplicàs sentència de mort o esclavatge com la que va recaure sobre els habitants de la ciutat. El rei d'Aragūn es presentà a ells i els va prometre que serien ben tractats i dictà a favor seu l'edicte de protecció. Posaren per condició que les seves necessitats fossin ateses fins que sortissin amb salut i arribassin a terres de l'Islam.

La fe que se'ls havia donat fou conculcada després i els vengueren en el mercat de la ignomínia.⁹

Si comparem el text del *Llibre dels fets* i les migrades al·lusions que Ibn 'Amīra fa sobre la bona voluntat del rei observam que l'afany de botí dels magnats i de la soldadesca que els acompanyava, fou causa d'unes diferències d'opinió entre el rei En Jaume i els seus mainaders. La lectura dels capítols 87 a 91 del *Llibre dels feits* és una patètica descripció d'un saqueig incontrolat d'una ciutat medieval conquerida per la força de les armes. Encara que en aquell text no hi hagi menció de les persones afectades per la rapinya cristiana, el text no presenta dubtes sobre el que va succeir al llarg de l'assalt, un vertader saqueig que queda ben explícit a partir del mot barrejar. A més queda ben clar que una era l'opinió del senyor i l'altre la dels súbdits. En el fons el testimoni de Ibn 'Amīra

⁸ IBN 'AMIRA: *Kitāb Tārīḥ Mayūrqa*. Crònica àrab de la conquesta de Mallorca, Palma, 2008, 131.

⁹ IBN 'AMIRA: *Kitāb Tārīḥ Mayūrqa*. Crònica àrab de la conquesta de Mallorca, Palma, 2008, 128.

deixa més ben parat al rei En Jaume que el testimoni que el propi rei reflectí a les seves memòries on es pot llegir el que segueix:

E la vila presa, açò feït, ajustaren-se los bisbes e els rics-hòmens e dixeren que volien parlar ab nós. E dixeren que es faés encant del moros e de la roba que hi era, e de totes les coses.

E nós dixem-los que no ho teniem per bo, per aquesta raó, que l'encant duraria molt, e que valria més que ab la paor que els sarraïns havien lladonc, que conquerís hom les muntanyes e que partissen la roba. E dixeren ells com se partiria la roba. E nós dixem que per quadrelles.¹⁰

Què va quedar de la barreja documentada per les fonts cristianes i de la venda al mercat de la ignomínia recordat per Ibn 'Amīra? Poques coses, molt poques coses. A l'onomàstica de les mallorquines del segle XIII quasi no hi ha noms d'arrel àrab. Tan sols, i com és lògic gràcies a la labor informativa de Ramon Rosselló Vaquer,¹¹ compareixen una Zaera, habitadora d'una casa de Ciutat (1235) i una Alarayf, muller de Bernat de Bunyola (1239). I a l'any 1240 una hipotètica Suau que Ramon Llull, senyor del rafal Aliebicí de Ciutat i de l'alqueria Beniatron del districte de Bulansa concedia a Arnau Pasqual i a la seva muller Suau *i als vostres aquelles dues jovades de terra que tu, la dita Suau, tenies per mi, i que tu i Guillem Mir, el teu primer marit ara difunt adquirireu de mí a l'alqueria anomenada Massana, 'quam habeo in termino de Polentia'*.¹²

A dir veritat tan sols Zaera (Zahrā' = flor) resta documentada a l'onomàstica femenina habitual a al-Andalus, els altres noms poden ser deformació d'una arrel √ 'RF tal volta una deformació del diminutiu de 'arrāfa (= vident, pitonissa, sibil·la) o de l'arrel √ Š'D on Šu'ad encara es pot rastrejar en alguns indrets del Nord d'Àfrica. La presència d'una Çapsom, esclava sarraïna que Guillem Vida alliberà per acord testamentari l'any 1256,¹³ sí podria ésser una de les presoneres que els magnats del rei En Jaume acordaren vendre al mercat de la ignomínia, malgrat aquest nom no aparegui registrat a les llistes d'onomàstica femenina.

Són especulacions hipotètiques que, sense cap dubte, Busquets no gosaria fer, emperò la sabiduria popular ens permet besllumar que la cadena transmissora de tal costum procedia per via femenina, materna i aquesta mare per força, almenys en origen, tenia una formació musulmana.

Res sabem de la filla del valí que el rei En Jaume guardà pel seu goig personal, emperò sí sabem que l'any 1240

Ladron, fill de Pedro Ladrón, atorga carta dotal a Na Constança, filla del qui fou rei de Mallorca. Li cedeix Turbena (actual terme de Bardalleu), amb les

¹⁰ JAUME I: *Crònica o Llibre dels feïts* (Ed. F. Soldevila), Barcelona, 1983, 49.

¹¹ Ramon ROSSELLÓ VAQUER; *La Ciutat de Mallorca després de la conquesta de 1229*, Palma, 2004, 12, 15, i 23.

¹² J. N. HILLGARTH: *Diplomatari lul·lià*, Palma, 2001, 22-23.

¹³ Ramon ROSSELLÓ VAQUER: *La Ciutat de Mallorca després de la conquesta de 1229*, Palma, 2004, 51.

*donacions rebudes de Jaume I al regne de València. Posa al mateix rei com a fermança de la donació.*¹⁴

El tal Pedro Ladrón, ben documentat a la *Crònica* o *Llibre dels fets* de Jaume I, era aragonès, malgrat l'afirmació de mossèn Alcover de l'absència de tots ells a la empresa de Mallorca.

La funció de l'investigador consisteix en obrir camins. No sempre tal camins arriben a bon redòç. Jaume Busquets l'any 1929 obria un camí, un camí del qual la bella paciència dels musulmans, augurava unes possibilitats que no pogué veure's, malgrat insistís sobre el tema anys després. Sortadament ara la fullaca que dificultava el pas permet un petit avenç en aquest camí on les pervivències d'una cultura que fou nostra s'han mantingut, encara que soterrades baix un cúmulo de brossa que impedia l'avenç.

¹⁴ ACA, Pergamins 825. *Jaume I d'Aragó (1208-1276). Exposició documental commemorativa del VIIIè centenari del seu naixement*, Madrid, 2008, 106.